

УДК 159.922.7

Т.В. ЯНЧЕНКО,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ*

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ДОСВІДНО-ПЕДОЛОГІЧНОЇ СТАНЦІЇ (20-ті – ПОЧАТОК 30-х РОКІВ ХХ ст.)

У статті висвітлюється науково-практична діяльність досвідно-педологічної станції у Дніпропетровську впродовж 1922–1936 рр. Вона спрямовувалася на дослідження особливостей розвитку різних категорій дітей і організації діяльності навчально-виховних закладів на основі результатів цих досліджень.

Ключові слова: педологія, дитина, досвідно-педологічна станція, науково-практична діяльність.

Постановка проблеми. Впродовж багатьох століть Україна розвивається як частина загальноєвропейської культурної спільноти, що свідчить про обґрунтованість і виваженість тенденцій сучасного розвитку нашого суспільства. Вітчизняні вчені завжди використовували й збагачували здобутки світової науки. Так було й з педологією – наукою про дитину, що зародилася наприкінці ХІХ ст. у США. Її фундатором небезпідставно вважається американський психолог С. Холл. Подальшого розвитку вона набула на початку ХХ ст. у Західній Європі та Російській імперії. 20-ті – початок 30-х років були періодом «тріумфальної ходи» педології у радянській Україні. З однієї з течій педагогіки, якою педологія була в США, Західній Європі та Росії на початку ХХ ст., вона перетворилася на провідну наукову галузь, на досягненнях якої базувалися педагогічна теорія та практика. Вивчення педологічної спадщини є одним із завдань історико-педагогічних досліджень, актуальним у контексті сучасних реформ навчально-виховної системи на засадах педоцентризму та інтеграції у європейський освітній простір.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню проблем теорії та практики педології присвячено ґрунтовні студії О. Сухомлинської. Окремі аспекти розвитку науки про дитину розглянуто в дослідженнях Н. Дічек, Ю. Литвиної, Л. Дуднік, О. Петренко та інших вітчизняних науковців.

Формулювання мети. Пропонована стаття присвячена висвітленню діяльності Дніпропетровської досвідно-педологічної станції (1922–1936).

Виклад основного матеріалу. Розвиток педології у Радянському Союзі, у тому числі і в Україні, у 20-ті – на початку 30-х років ХХ ст. спрямовувався на вирішення актуального завдання виховання нової людини, яка засвоїла більшовицьку ідеологію і здатна будувати соціалістичне суспільство. Сутність педології як науки про дитину полягала у всебічному, комплексному дослідженні особистості дитини і побудові на основі результатів цих досліджень навчально-виховного процесу в закладах освіти. Як не дивно, педологія деякий час могла поєднувати ідеї педоцентризму, вільного виховання, цілісного підходу до розуміння запитів дитини з більшовицькою ідеологією та вимогами радянського суспільства до виховання й навчання підростаючого покоління.

Науково-практичною роботою у галузі педології займалися досвідно-педологічні станції. Їх було 4 – Центральна (Харківська), Київська, Одеська та Катеринославська (після 1926 р. – Дніпропетровська).

У листопаді 1921 р. на засіданні Науково-педагогічного комітету Головоцвику було розглянуто питання «Про завдання й роботу досвідно-педологічних станцій» і затверджено Положення про досвідно-педологічні станції Головоцвику.

Відповідно до Положення про досвідні станції (1921), вони створювалися Науково-педагогічним комітетом (відділом Головоцвику) у Харкові, Одесі, Києві, Катеринославі з метою дослідження питань теорії та практики педології і соціальної педагогіки [9, арк. 90–92].

Кожна з цих станцій мала по 2 відділи – нормального дитинства та дефективного дитинства. При відділах нормального дитинства працювали кабінети соціальної педагогіки (соціального виховання), а при відділах дефективного дитинства – лікарсько-педагогічні кабінети, покликані здійснювати дослідження особливостей фізичного й психічного розвитку дітей, направлених до кабінетів, проводити педологічні консультації, експериментально вирішувати питання організації і практичної діяльності закладів дефективного дитинства та готувати педагогів до роботи у галузі дефектології шляхом проведення для них теоретичних і практичних занять, розробки спеціальних навчальних посібників для розуміння природи дефективного дитинства й усвідомлення необхідності організувати педагогічну роботу на педологічній основі. Кожна з досвідно-педологічних станцій мала бібліотеку та музей [2, с. 31; 10, арк. 29].

Харківська досвідно-педологічна станція охоплювала своєю діяльністю Харківську, Донецьку й Полтавську губернії, а Київська – Київську, Чернігівську, Волинську та Подільську (адміністративно-територіальний поділ на губернії було скасовано у 1925 р. і запроваджено поділ на округи, а з 1932 р. – на області). Функції Катеринославської та Одеської станцій поширювалися тільки, відповідно, на територію Катеринославщини й Одещини [9, арк. 96].

Відповідно до Кодексу законів про народну освіту (1922), до обов'язків досвідно-педологічних станцій було віднесено:

- збір і систематизація матеріалів, пов'язаних із соціально-виховною діяльністю закладів Головоцвику;
- проведення лекцій, виставок, влаштування музеїв, видавнича діяльність з метою поширення ідей соціального виховання;
- консультативна робота з усіх питань, що виникають у процесі діяльності закладів Головоцвику [2, с. 30–31].

До фахівців досвідно-педологічних станцій висувалися певні вимоги: вони повинні були мати педологічну, педагогічну, психологічну або медичну освіту та вміти проводити експериментальні дослідження [10, арк. 29].

Усі досвідно-педологічні станції утримувалися на державному бюджеті, це свідчить про те, що більшовицький уряд надавав їхній діяльності досить важливого значення у «соціалістичному будівництві» [7, арк. 13].

Переходячи до розгляду діяльності досвідно-педологічної станції у Катеринославі, насамперед зазначимо, що вона була створена у 1922 р. Спочатку до її складу увійшов тільки відділ патологічного дитинства з лікарсько-педагогічним кабінетом, який займався також дослідженням проблем нормального дитинства [3, с. 146–147].

Педологічна станція співпрацювала з низкою досвідних установ, таких як школа-лабораторія та дитячий садок для нормальних дітей, колектор для правопорушників, колектор для розумово відсталих дітей; трудовий будинок для дівчат-правопорушниць, реформаторіум (заклад для неповнолітніх правопорушників-рецидивістів) у Катеринославі, зразкова школа для нормальних дітей і будинок для глухонімих у Запоріжжі, 2 школи (семирічка і чотирирічка) для нормальних дітей в Асканії-Новій, будинок для глухонімих (німецький) у с. Тіге. У цих закладах здійснювалися систематичні обстеження вихованців, умов їхнього життя та навчання, запроваджувалися нові методи організації педагогічного процесу [6, арк. 6; 7, арк. 13–14, 18; 4, арк. 54].

Специфіка діяльності утвореного у 1924 р. кабінету соціальної педагогіки була зумовлена, насамперед, особливостями Катеринославщини як регіону з розвинутою промисло-

вістю, де більшість населення становили робітники та члени їхніх сімей, і полягала у практичному вирішенні педагогічних (а не тільки педологічних) завдань соціального виховання та навчання дітей. Кабінет соціальної педагогіки був організований за ініціативи керівника Катеринославського губвно М. Волкова, оскільки у регіоні була значна кількість актуальних проблем, що виникали у зв'язку з життєдіяльністю «нормальних дітей». Його очолив педагог М. Челкак (до цього часу він був завідувачем губсоцвиху). До складу кабінету увійшли М. Корчинський, Ф. Крячун, С. Ринський, В. Триліська [8, арк. 9; 4, арк. 71].

М. Челкак так сформулював мету діяльності кабінету соціальної педагогіки: «допомогти школі підготувати, виховати людину, яка буде здатна утворити нове суспільство» [11, арк. 142]. **Одне з перших завдань, що постало перед його фахівцями, полягало в організації дитячих садків у робітничих районах міста, оскільки більшість його дорослого населення була зайнята на промисловому виробництві і діти залишалися бездоглядними** [6, арк. 87, 89].

З метою профілактики дитячої бездоглядності та виховання дітей у комуністичному дусі кабінет соціальної педагогіки займався влаштуванням «літніх шкіл для дітей із робітничих районів», організацією дитячого руху, спрямовував зусилля на забезпечення загального навчання дітей із робітничих околиць та із сільської місцевості [6, арк. 26, 41, 105]. У 1926 р. у Дніпропетровську (як зазначалося, таку назву з 1926 р. отримав Катеринослав) співробітники кабінету соціальної педагогіки організували два досвідні піонерські літні майданчики, розраховані на 100 дітей [7, арк. 9].

У дитячих містечках і будинках Дніпропетровська, Запоріжжя, Кривого Рогу, Мелітополя фахівці кабінету створили майстерні для підлітків – «переростків» з метою їх трудового навчання та професійної підготовки [7, арк. 46; 5, арк. 73–73 зв.].

Окрім того, співробітники кабінету виїздили до сільських шкіл «для підсилення педагогічної роботи». З цією метою у районах проводилися педагогічні конференції, літні курси для перепідготовки педагогів, створювалися вчительські гуртки [4, арк. 2, 5, 43, 44].

Перед фахівцями кабінету ставилися й інші особливі завдання, зокрема організувати облік роботи навчально-виховних закладів у цілому (а не облік успішності школярів, як зазвичай). Уже через два місяці після його створення губернська нарада інспекторів соцвиху (1924) доручила кабінету соціальної педагогіки «обстежити навчально-виховні заклади соцвиху та розробити відповідні форми обліку як звичайної шкільної роботи, так і клубних занять, а також епізодичної роботи школи (вистави, вечори, екскурсії, збори). Форми обліку мають бути прості та зрозумілі, щоб не віднімали у вчителя багато часу і не завдавали йому зайвого клопоту». Це завдання вирішувалося впродовж 1925/1926 навчального року [6, арк. 112–113].

У наступному році співробітники кабінету соціальної педагогіки здійснювали обстеження шкіл Дніпропетровська та досвідного дитячого садка, розрахованого на 60 вихованців, з метою «вивчення завантаженості дітей», специфіки функціонування дитячих колективів і запровадження комплексової системи навчання у молодших групах усіх семирічок, у перших класах чотирирічних шкіл і в досвідному дошкільному закладі та займалися роботою відповідних дидактичних матеріалів [6, арк. 113; 7, арк. 60, 67].

Фахівці кабінету надавали методичну допомогу педагогам Катеринославщини стосовно українізації шкіл, оскільки на середину 20-х років у більшості шкіл краю переважала російська мова навчання [6, арк. 25].

Перейдемо до розгляду діяльності лікарсько-педагогічного кабінету. До його складу входили очільник – професор психіатрії І. Левінсон, асистент – випускник медінституту З. Сандомирський та декілька студентів-практикантів. Трохи згодом штат поповнили лікар А. Коц, науковий співробітник Е. Бабіцька, лаборанти Є. Кушнірська, М. Ольшанська та Р. Фінкель [8, арк. 2, 19].

Діяльність кабінету спочатку була зосереджена на педометричних дослідженнях і організації лекцій з індивідуальної та колективної педології, рефлексології, дефектології, психотехніки, дитячої обдарованості, організації дитячого руху для педагогів навчально-виховних закладів як для дефективних, так і для нормальних дітей. Методика дослідження дитини у кабінеті складалася з «детального анамнезу; отримання антропометричних та коротких медичних відомостей; психометричних досліджень за Біне-Симоном; дослідження

асоціацій за Юнгом; профілювання за Россолімо з обов'язковим кресленням повних і скорочених профілів кожної обстеженої дитини» [8, арк. 2 зв. – 3].

Згодом при Дніпропетровському лікарсько-педагогічному кабінеті було відкрито лабораторії педофізіології, експериментальної психології та рефлексології. Їх фахівці вивчали особливості функціонування ендокринно-вегетативної системи у дефективних дітей, можливості застосування рефлексотерапії у роботі з дефективними дітьми та проблеми рефлексології особи й колективу [3, с. 147–148; 8, арк. 18].

При кабінеті працювали гуртки з дефектології, допоміжного навчання та педології, членами яких були педагоги міста та студенти ІНО.

Для ефективної співпраці лікарсько-педагогічного кабінету з досвідними установами за кожною з них закріплювалися два наукових співробітники, які систематично вивчали особливості психічного та фізичного розвитку вихованців, їх поведінку, забезпечували підвищення кваліфікації педагогів шляхом проведення лекцій і семінарів з педології, дефектології та рефлексології. Завдяки цьому в деяких досвідних установах було запроваджено комплексну систему навчання, розроблено тести для визначення рівня знань учнів різних типів навчально-виховних закладів [3, с. 147–148]. **Кабінет досяг певних успіхів і у справі навчання сліпих і глухих дітей** [1, с. 340].

Фахівці кабінету активно співпрацювали й з педагогами допоміжних класів «нормальних шкіл»: надавали методичну допомогу і проводили обстеження дітей.

Основними напрямками роботи Дніпропетровського лікарсько-педагогічного кабінету впродовж 1922–1929 рр. І. Левінсон вважав:

– дослідження дитинства (І. Левінсон зазначав, що необхідно «паралельно обстежувати дітей з установ дефективного дитинства і нормального дитинства для порівняння особливостей їхнього розвитку», а також «із сімей «трудолементів» для розподілу їх у нормальні та дефективні дитячі будинки») [8, арк. 2 зв.];

– психотехнічні дослідження, важливість яких, на думку І. Левінсона, була обумовлена промисловою орієнтацією краю, а відтак, значною потребою у робітничих кадрах [8, арк. 3 зв.].

– проведення педологічних консультацій з проблем поведінки, навчання, виховання та розвитку дітей, зокрема для батьків – «членів профспілок та селян з округи» [3, с. 148–149].

– поширення педологічних знань серед педагогів та інших фахівців, які працювали з дітьми.

Саме у контексті реалізації останнього напрямку зазначимо, що на базі лікарсько-педагогічного кабінету студенти ІНО писали дипломні роботи, організовувалися екскурсії для вчителів, лікарів і студентів.

Щоб набути кваліфікації дефектологів, випускники педагогічних і медичних вузів проходили однорічне стажування при лікарсько-педагогічному кабінеті, під час якого слухали лекції з анатомії, фізіології, дефектології, педології, педіатрії, проводили педологічні дослідження та проходили практику в установах дефективного дитинства [3, с. 148–149; 8, арк. 5 зв.].

Досвідно-педологічна станція мала професійні зв'язки з радянськими науковцями. Так, представники лікарсько-педагогічного кабінету Дніпропетровської досвідно-педологічної станції на чолі з І. Левінсоном брали участь у роботі Всесоюзних з'їздів з психоневрології, педології та експериментальної педагогіки у Москві та Петрограді (1923 і 1924 рр.). Так, на з'їзді з психоневрології у Москві у 1923 р. І. Левінсон зробив доповідь «До психоаналізу етичних емоцій у дітей-правопорушників». На Всеросійському з'їзді з експериментальної педагогіки та педології у Петрограді у 1924 р. неабиякий інтерес у присутніх викликала його доповідь «Антропометричні особливості сучасного дитинства», що стала результатом дослідницької роботи усього колективу лікарсько-педагогічного кабінету [8, арк. 3–3 зв.]. У 1928 р. І. Левінсон та декілька його співробітників стали делегатами Північно-Кавказького педологічного з'їзду [3, с. 338].

Незважаючи на активну й плідну діяльність, очевидні результати у справі навчання й виховання дітей, у 1936 р. функціонування Дніпропетровської досвідно-педологічної станції було припинено у зв'язку із заборону у Радянському Союзі педології (було видано По-

станову ЦК ВКП (б) «Про педологічні перекручення в системі Наркомпросу» від 4 липня 1936 р.).

Висновки. Підбиваючи підсумки стосовно діяльності Дніпропетровської досвідно-педологічної станції, зазначимо, що у процесі її функціонування вирішувалися практичні завдання освіти та соціального виховання (профілактика бездоглядності, українізація школи); здійснювалися педологічні та психотехнічні обстеження дітей; лікарі та педагоги набували фаху дефектологів; проводилася робота з батьками дітей, спрямована на популяризацію педологічних знань. Зміст діяльності цієї установи полягав в організації педологічних обстежень і розробці на основі їх результатів нових технологій навчально-виховної роботи з різними категоріями дітей.

Список використаних джерел

1. Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.): монографія / О.В. Сухомлинська, Н.П. Дічек, Л.Д. Березівська. – К.: Педагогічна думка, 2013. – 620 с.
2. Кодекс законов о народном просвещении УССР, утвержденный ВУЦИК 1 ноября 1922 г. – Харьков: Издание Народного комиссариата просвещения УССР, 1922. – 80 с.
3. Левінсон І. Дніпропетровський лікарсько-педагогічний кабінет / І. Левінсон // Шлях освіти. – 1929. – № 8–9. – С. 146–150.
4. Звіти Дніпропетровської окрінспектури народної освіти про її роботу за 1926/27 р. // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 7, спр. 363, 74 арк.
5. Листування з Дніпропетровською окрінспектурою по питаннях дитячих будинків. Акт обстеження дитячої колонії // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 6, спр. 1931, 74 арк.
6. Матеріали про діяльність Катеринославського губсоцвиху та стан соціально-виховної роботи в губернії (протоколи, плани, звіти, доповіді) // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 880, 119 арк.
7. Матеріали про стан і розвиток соціально-виховної роботи на Україні (тези доповідей, доповідна і пояснююча записки, план роботи соцвиху на січень – березень 1926 р., штати, кошториси, мережа установ соцвиху на 1926/27 р.) // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 6, спр. 281, 129 арк.
8. Наказ, план робіт та звіт Катеринославського лікарсько-педагогічного кабінету. Листування з Катеринославським кабінетом соціальної педагогіки про затвердження його штатів і фінансування // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 4, спр. 346, 20 арк.
9. Положення про досвідні станції Головоцвиху при Наркомпросі УСРР та плани і місячні звіти про роботу відділів Головоцвиху // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 2, спр. 1599, 124 арк.
10. Положення РНК РСРР про організацію справи народної освіти у російській соціалістичній республіці, протоколи засідань лікарсько-педагогічної ради Головоцвиху // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 3, спр. 893, 64 арк.
11. Стенограма засідань IV сесії науково-педагогічного комітету Головоцвиху при Наркомосі УСРР // ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 5, спр. 678, 418 арк.

References

1. Sukhomlyns'ka, J.V., Dichok, N.P., Bereziv'ska, L.D. (2013), *Dyferentsijovanyj pidkhid v istorii ukrains'koi shkoly (kinets' XIX - persha tretyna XX st.)* [A differentiated approach in the history of the Ukrainian school (the end of XIX - first third XX centuries)], Pedahohichna dumka Publ., Kyiv, Ukraine, 620 p.
2. Central Executive Committee (1922), Code of laws on national education of the USSR. Kharkov, Publishing people's Commissariat of education of the USSR, 80 p.
3. Levinson, I. (1929), *Dnipropetrovs'kyj likars'ko-pedahohichnyj kabinet* [Dnipropetrovsk medical-pedagogical study]. *Shliakh osvity* [Path of education], no. 8-9, pp. 146-150.
4. Reports Dnipropetrovsk County inspector public education on the work for 1926/27. CSASBP of Ukraine, fund 166, description 7, business 363, 74 sheets.
5. Correspondence with the Dnipropetrovsk County inspector on orphanages. Report on the inspection of children's colony. CSASBP of Ukraine, fund 166, description 6, business 1931, 74 sheets.

6. Materials on the activities of the Ekaterinoslav hubsotsvykh and the state of socio-educational work in the province (minutes, plans, records, reports). CSASBP of Ukraine, fund 166, description 4, business 880, 119 sheets.

7. The materials on the status and development of socio-educational work in Ukraine (abstracts, explanatory and illustrative notes, a work plan to Civico for January-March 1926, States, estimates, network of institutions to Civico in 1926/27). CSASBP of Ukraine, fund 166, description 6, business 281, 129 sheets.

8. Order, work plan and report Ekaterinoslav medical office. Correspondence from the Ekaterinoslav study of social pedagogy to approve its States and funding. CSASBP of Ukraine, fund 166, description 4, business 346, 20 sheets.

9. The position of the experimental station Holovsotsvykh at the people's Commissariat of the USSR and plans and monthly reports on the work of the departments Holovsotsvykh. CSASBP of Ukraine, fund 166, description 2, business 1599, 124 sheets.

10. The position of the Council of people's Commissars of the USSR on the organization of the Affairs of public education in the Russian socialist Republic, the minutes of meetings of the medical-pedagogical Council of Holovsotsvykh. CSASBP of Ukraine, fund 166, description 3, business 893, 64 sheets.

11. Transcript of the sessions of the IV session of the scientific and pedagogical Committee of Holovsotsvykh at the people's Commissariat of the USSR. CSASBP of Ukraine, fund 166, description 5, business 678, 418 sheets.

В статье освещается научно-практическая деятельность опытно-педологической станции в Днепропетровске в течение 1922–1936 годов. Она была направлена на исследование особенностей развития разных категорий детей и организацию деятельности учебно-воспитательных заведений на основе этих исследований.

Ключевые слова: педология, ребенок, опытно-педологическая станция, научно-практическая деятельность.

The article highlights the scientific and practical activities of the pedological station in Dnepropetrovsk during 1922–1936 years. They were directed at the research of development of the various categories of children and the organization of educational institutions on the basis of the results of these studies.

Key words: pedology, child, experimental pedological station, scientific and practical activities.

Одержано 4.03.2015.